

CORNEL TATAI-BALTĂ, *Artistic Kaleidoscope*, ALTIP Editing House, Alba Iulia, 2013, 199 p.

CORNEL TATAI-BALTĂ, *Caleidoscop artistic*, EDITURA ALTIP, Alba Iulia, 2013, 199 p.

Mircea-Alexandru GLIGOR

Art Historian, “Vasile Goldiș” Western University of Arad
alexandrugligor@yahoo.com

Abstract

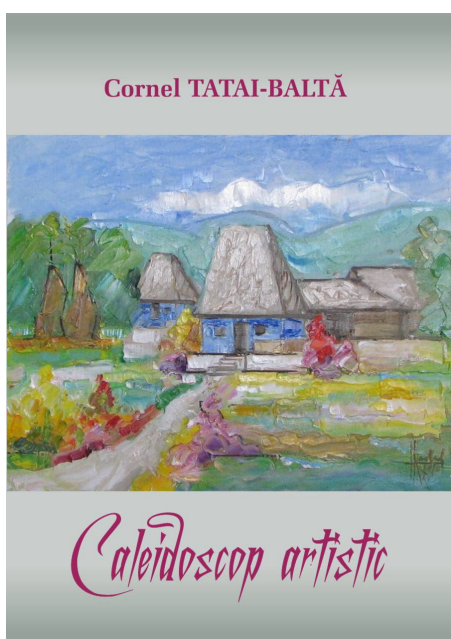
Cornel Tatai-Baltă's Artistic Kaleidoscope proves the utmost willingness of the people of Blaj to respect art in all its forms by keeping it alive, without ever forgetting to maintain the personality of the city and its people. The book also represents a voyage through the evolution of art in Transylvania, able to morph various influences but to also preserve its individuality.

Rezumat

Caleidoscopul Artistic al lui Cornel Tatai-Baltă demonstrează efortul suprem al oamenilor din Blaj de a respecta arta în toate formele sale prin menținerea ei în viață, fără a uita o clipă să păstreze personalitatea orașului și a locuitorilor acestuia. Cartea de asemenea reprezintă o călătorie prin evoluția artei în Transilvania, capabilă de a adapta diverse influențe dar în același timp să își păstreze individualitatea.

Key Words: *engraving, woodcut, Transylvania, typography, art.*

Cuvinte cheie: *gravură, sculptură, Transilvania, tipografie, artă.*

Citind cu atenție cartea istoricului de artă, Profesorul Cornel Tatai-Baltă, *Caleidoscop artistic*, am avut onoarea de a mă lăsa purtat într-un periplu care parcurge frumoasa și bogata evoluție a artei românești moderne din Transilvania, îndeosebi acelei de la Blaj, oraș care a contribuit enorm la cristalizarea unor forme naționale, care au reușit să ducă la individualizarea culturală a spațiului intracarpatic. Efortul intelectualității ardelenesti și-a găsit ecouri puternice în acest oraș, care a reușit să metamorfozeze diferite influențe de pe teritoriul european într-un rezultat care va deveni specific Transilvaniei.

Fiind vorba despre un drum evolutiv al artei din Blaj, din Transilvania și nu numai, autorul își structurează lucrarea în așa fel încât aceasta să cuprindă principalele etape artistice, scoțând în evidență spiritul viu care continuă și astăzi să anime sufletul și talentul pictorilor și sculptorilor care duc cu mândrie mai departe această prețioasă moștenire seculară.

Istoricul de artă își autodefineste cartea din *Cuvântul Înainte* (p. 7-9) ca un compendiu de studii de istoria artei sau articole care vizează critica de artă. Blajul este locul unde cultura românească din Transilvania și-a găsit măreția și expresivitatea, continuând-o până astăzi prin intermediul numărului mare de pictori

locali dar și a frecventării orașului de artiști din toată țara. Să nu uităm de asemenea importanța de netăgăduit din istoria artei românești a icoanelor din Iconostasul Catedralei Greco-Catolice „Sfânta Treime” din Blaj, capodoperă de o importanță deosebită, care a fost pentru prima oară analizată în detaliu și în întregime de către același autor, în lucrarea *Iconostasul Catedralei Greco-Catolice „Sfânta Treime” din Blaj (sec. XVIII)* (Alba Iulia 2011).

Cartea Profesorului Tatai-Baltă (pe care acesta o dedică pictorului Iuliu Moga) este așadar structurată pe cincisprezece capitole, cu o bogată colecție de reproduceri grupate în cea de-a doua jumătate a volumului, un rezumat pe capitole în limba engleză, o selecție bibliografică și o prezentare a activității profesionale și publicistice ale autorului, referințe și distincții obținute. Fiecare capitol, cu excepția primului și a ultimului a fost în precedentă publicat ca articol în prestigioase reviste de specialitate din România.

Capitolul 1 (p. 10-19), *Xilografurorul Ioanițiu Endrédi de la Blaj (sec. XVIII) în Bibliografia Europeană*, aduce în discuție importanța Blajului ca centru artistic de xilografură românească din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin contribuția lui Ioanițiu Endrédi, unul dintre cei mai studiați xilografi și tipografi ai timpurilor sale. Autorul face o istorisire a devenirii artistice și a posibilelor influențe ale acestei personalități de renume despre care au mai scris în trecut: Samuil Micu, Timotei Cipariu, Ioan Rațiu, Gheorghe Oprescu și alții. Ioanițiu Endrédi a realizat o gamă tematică foarte variată de-a lungul carierei sale, având ca surse de inspirație: Goticul Târziu, Renașterea și Barocul. Amintim ca exemple: imaginea Debrecen-ului, planșe anatomice, imagini de sfinți, scene biblice sau figuri zoomorfe și antropomorfe. Pe parcursul capitolului se scoate puternic în evidență locul artistului printre cei mai însemnați reprezentanți ai xilografurii din cartea românească.

Un model venețian pentru o xilografură de la Blaj (1781) (p. 19-25) iterează perioada cea mai înfloritoare pentru gravura de la Blaj (1750-1830), când aici s-a dezvoltat o adevărată școală de xilografură, care a găzduit mari artiști, responsabili cu împodobirea de cărți bisericești cu ilustrații, cadre de foaie de titlu, frontispicii, viniete, inițiale și ornamente. Gravuri precum Vlaicu, Endrédi, Sandul Tipograf s-au lăsat profund influențați de Goticul Târziu, Renaștere și Baroc German, mai ales datorită legăturii Blajului cu occidentul, prin intermediul Bisericii Greco-Catolice. Petru Papavici Râmnicianu s-a remarcat ca fiind unul dintre cei mai prolifici gravuri în lemn, inspirat fiind de modele renascentiste sau baroce de origine germană, continuând însă și tradiția bizantino-balcanică și bizantino-rusă. *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*, din *Minologhionul* apărut la Blaj, chiar dacă nu e semnată aparține fără îndoială artistului. Profesorul Tatai-Baltă atrage atenția asupra simțului artistic și decorativ precum și asupra formelor conturate și reliefate. Se scoate în evidență asemănarea izbitoare a acestei ilustrații cu cea din *Mineiul de praznice* (scris în limba slavonă) apărut în 1538 la Veneția.

*Materialul grafic al Molitvenicului de la Blaj din 1784*¹ (p. 26-35) se caracterizează prin bogăția de xilografuri, cartea fiind una dintre cele mai mari realizări ale tipografiei din Blaj, cu ilustrații eterogene ca stil, unele fiind semnate, altele nu. Istoricul de artă analizează principalele xilografuri ale *Molitvenicului*², oferind astfel cititorului o cheie spre înțelegerea și interpretarea lucrărilor. Xilografurii blăjeni, îndeosebi Râmnicianu, au apelat deseori la gravura în lemn tipică Kievului sau Lvov-ului, *Molitvenicul* înscriindu-se pe aceeași direcție prin inspirația puternică care derivă din *Evhologhionului* de la Kiev (1681). Lucrarea este o dovadă a strânselor relații pe care Blajul le avea cu restul Europei. Materialul său grafic este extrem de variat din perspectivă stilistică,

¹ Titlu complet: *Materialul grafic al Molitvenicului de la Blaj din 1784. Diversitatea surselor sale de inspirație.*

² Sunt analizate: Cadrul foi de titlu (de influență barocă), Răstignirea (a lui Endrédi și care mai apăruse înainte și în Octoiul de la Blaj, 1783), Botezul Domnului (a lui Endrédi, de influență barocă), Emanuel în potir și Izvorul tămăduirii (ambele atribuite lui Petru Papavici Râmnicianu și apărute inițial în Acatistierul din 1774), Închinarea păstorilor (Nașterea Lui Iisus) (nesemnată și cu influențe din Renașterea Germană) și Botezul, Spovedania, Cununia, Maslul și Înarmorământarea (cinci lucrări de mici dimensiuni aparținând unui gravor anonim, reprezentând scene animate de viață și mișcare și un joc de umbră/lumină reprodus prin hașuri și spații albe care sugerează volum și adâncime spațială).

cu note bizantine, gotice, renașcentiste și baroce, cu surse de inspirație provenite din arealul german, românesc și ucrainean.

Capitolul 4³ (p. 36-40) ne aduce în atenție evoluția rapidă a tipografiilor românești care apar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea la Blaj, Sibiu, Brașov și Buda, a căror publicații ajung imediat să aibă o circulație largă în arealul românesc și european. Autorul a constatat că anumite plăci de lemn gravate la Tipografia din Buda se folosesc la ilustrarea *Ceaslovului* de la Brașov, din 1806.

Vasile Aaron, unul dintre cei mai reprezentativi membri ai Școlii Ardelene, este autorul scrierii în jurul căreia s-au materializat gravurile analizate de către Profesorul Tatai-Baltă în capitolul 5⁴ (p. 41-46). Cu o înaltă contribuție la ridicarea culturală a românilor din Transilvania, Aaron scrie *Patima și moartea Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*, apărută întâi la Brașov, în 1805. În reeditarea de la Sibiu, din 1808, apar unsprezece xilogravuri, una pentru fiecare cânt al cărții, cu maniere de execuție diferite, dovadă a prezenței mai multor autori. Inspirată fiind din ediția din 1808, cartea va reapărea tot la Sibiu, în 1829, de data aceasta cu zece ilustrații litografice, nesemnate. Arta italiană și germană sunt ușor reperabile în execuția plastică a ediției din 1829. Urmărind aceeași traiectorie, autorul notează că arta românească de la începutul secolului al XIX-lea se îndreaptă tot mai mult spre occident, preluând atât tehnicile grafice cât și modalitățile de interpretare.

Capitolul 6⁵ (p. 47-56) aduce în atenția cititorului satul Rășinari, care s-a remarcat printre unele dintre cele mai însemnate centre culturale și artistice ale românilor din Transilvania secolului al XVIII-lea. Exemplul elocvent oferit de istoricul de artă este *Iconostasul Bisericii Cuvioasa Paraschiva*, a căror icoane au fost pictate de Gheorghe Zugravul (fiul lui Iacov Zugravul) și Ioan Grigorovici (fiul lui Grigorie Ranite). Așa cum menționam mai sus, autorul este un cunoscător desăvârșit al *Iconostasului Catedralei Greco-Catolice „Sfânta Treime”* din Blaj, comparat aici cu cel de la Rășinari. Nu există urmă de îndoială ca *Iconostasul* de la Rășinari a fost inspirat din cel de la Blaj, fiindu-i însă net inferior din perspectivă stilistică acestuia din urmă. Să nu uităm însă că între Blaj și Rășinari au existat relații strânse de ordin artistic. Ștefan Tenețchi a influențat cu opera sa de la Blaj mulți zugravi, din a doua jumătate a secolului XVIII și începutul secolului XIX, din Transilvania iar una dintre cele mai elocvente opere în acest sens este tocmai *Iconostasul* de la Rășinari.

Capitolul 7⁶ (p. 57-65) are rolul de a concluda prima jumătate a *Caleidoscopului artistic*, încoronând lucrarea cu o incursiune istorico-artistică a Blajului. Autorul evocă pe rând Catedrala „Sfânta Treime”, activitatea gravurilor blăjeni, contribuția intelectuală de neprețuit a cărturarului Timotei Cipariu, precum și pictura unor artiști precum: Flaviu Domșa (1878-1932), Anton Zeiler (1874-1956) sau a preotului Iuliu Moga (1906-1976). Blajul continuă și azi să înflorească prin bogata și originala sa activitate artistică, arta blăjeană fiind „europeană în spirit și formă și profund națională prin mesajul pe care îl transmite. Ea s-a aflat întotdeauna în slujba Lui Dumnezeu și a neamului românesc.” (p. 57).

În capitolul dedicat *Expoziției Aurel Dumitru de la Biblioteca Astra din Sibiu* (p. 66-70), autorul descrie cele 23 de piese din expoziție (grupate în cinci cicluri), ale acestui maestru care a adus Blajului o contribuție artistică de netăgăduit prin operele sale. Piese expuse au fost numite reliefuri de către artist, Profesorul Tatai-Baltă numindu-le colaje cu valențe simbolice, care dezbate probleme existențiale și metafizice.

Autorul aduce un omagiu regretatei pictorițe Rodica Lazăr, în capitolul 9⁷ (p. 71-74), făcând o incursiune în viața și în devenirea artistică care a dus spre o mare notorietate a operei sale, așa

³ Din relațiile de colaborare ale tipografiei de la Brașov cu cea de la Buda.

⁴ Litografiile din cartea lui Vasile Aaron, „Patima și moartea Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos”, Sibiu, 1829.

⁵ Sursele de inspirație ale unor icoane care împodobesc *Iconostasul Bisericii Cuvioasa Paraschiva din Rășinari (1785)*.

⁶ Caracterul militant al artei plastice blăjene.

⁷ O mare doamnă a picturii românești a plecat dintre noi.

cum se poate regăsi și într-un număr mare de dicționare și cărți. Autorul face o analiză critică a operei pictorului Rodica Lazăr, apelând de asemenea la viziunea artistului asupra propriei sale concepții despre artă. În pictura Rodicăi Lazăr autorul descoperă o „oarecare rigoare ce aparține spiritului clasic, precum și o anumită melancolie de proveniență romantică” și de asemenea „unele influențe de natură postimpresionistă sau fovistă”(p. 73). Istoricul de artă încheie capitolul cu o notă sensibilă despre această pictoriță care „și-a înscris numele cu majuscule în istoria picturii românești. Ea și-a luat rămas bun de la noi cu discreția-i binecunoscută, intrând în eternitate.” (p. 74).

Capitolul 10⁸ (p. 75-81) prezintă expoziția cu cele douăsprezece sculpturi și douăzeci de compoziții alb-negru ale artistului Radu Aftenie. După o prezentare a vieții artistului, autorul face o trecere în revistă a lucrărilor de artă monumentale și de for public care reprezintă pentru sculptor principala preocupare. Pentru Radu Aftenie „monumentul trebuie să încălzească sufletele” (p. 76). Istoricul de artă face o analiză critică a celor douăsprezece sculpturi, ele reprezentând „rodul unor meditații și reflecții profunde asupra menirii omului pe pământ”, o expresie a „bucuriei, dragostei materne sau dintre bărbat și femeie, speranței, împlinirii, regenerării sau a temerității”(p. 77). Capitolul este divizat în două, cu un interviu luat de către autor sculptorului în cea de-a doua jumătate, care evocă detalii despre meseria de sculptor, influențe, promovarea sculpturii românești în țară și în lume și păreri cu privire la propria operă.

Profesorul Tatai-Baltă povestește în capitolul 11⁹ (p. 82-87) despre întâlnirea domniei sale cu pictorul ardelean Traian Brădean în atelierul său din București. Autorul ne prezintă cariera artistului și opera sa care este caracterizată de „varietatea subiectelor abordate, de luminozitatea, de lirismul și de armonia culorilor”, Traian Brădean fiind un „pictor modern, profund național și deopotrivă universal” care ne prezintă „un univers luminos, plin de viață, de bucurie și de poezie” (p. 85).

În următorul capitol¹⁰ (p. 88-91), istoricul de artă ne prezintă câteva impresii despre expoziția grafică, *Metamorfoze*, a artistului blăjean Nicu Stancu, deschisă la Biblioteca Municipală Școala Ardeleană din Blaj cu ocazia aniversării Revoluției de la 1848. Operele expuse se compun din lucrări în tuș, bitum, alb de titan și ocră, evidențiindu-se prin „întinsul orizont livresc al autorului, fantezia sa creatoare și deplina stăpânire a meșteșugului” (p. 89). Inspirația artistului provine din scrierile *Vechiului Testament*, însă apar și opere cu tematică diferită, cum ar fi: *Sfântul Sebastian străpuns de săgeți*, *Ghilgameș* și altele. Autorul îl definește pe Nicu Stancu ca fiind unul dintre cei mai importanți artiști plastici blăjeni a tuturor timpurilor.

Expoziția de „Pictură bizantină” de la Arcuș (p. 92-95) a pictorului bucureștean Ion Lazăr îl reprezintă întru totul pe artistul specializat în icoane pe lemn și sticlă, care respectă canoanele picturii bizantine extrem de variate tematic. Parafrazându-l pe autor, „Ion Lazăr dorește și reușește să sugereze o lume imaterială, o lume a spiritului, a veșniciei, unde spațiul și timpul își pierd rațiunea lor de a fi” (p. 94).

În capitolul 14 (p. 96-100) autorul face din nou trimitere la Blaj, evocând personalitatea și *Sculpturile lui Ioan Deva*, unul din multitudinea de intelectuali ai acestui oraș, care se ocupă nu doar de sculptură, dar și de pictură, poezie și artă fotografică. După o scurtă descriere a sculpturilor lui Deva, autorul punctează pe atenția acestuia asupra sorții omului pe pământ și după moarte, ambele fiind animate de credința în divinitate.

Consider capitolul 15¹¹ (p. 101-108) ca fiind cel mai personal din *Caleidoscopul Artistic* al istoricului de artă Cornel Tatai-Baltă. Autorul povestește viața lui Aurel Nedel și relația sa de amiciție cu artistul. Am regăsit un respect deosebit care emană din cuvintele profesorului Tatai-Baltă. La ora la care este redactată această recenzie, reputatul pictor Aurel Nedel nu mai este printre noi, însă opera sa deosebită va rămâne cu siguranță tipărită în paginile istoriei artei românești.

⁸ Radu Aftenie. *Pe marginea unei expoziții.*

⁹ *Un mare pictor transilvănean în inima Bucureștiului.*

¹⁰ Nicu Stancu: *Metamorfoze.*

¹¹ *Pictorul Aurel Nedel, revenit pe plaiurile natale.*

Caleidoscop artistic este o lucrare ce face mare onoare Blajului. Istoria sa și arta care a emanat de la maeștrii locali sunt surprinse într-o manieră complexă, științifică însă animată de mult sentiment, mai precis de acel sentiment de apartenență, de datorie și de onoare față de acest oraș. În ultimii ani vedem tot mai multe orașe românești care capitulează în fața tranziției de la comunism la capitalism. Blajul însă continuă să evolueze, să se reinventeze și să își spună cuvântul în lumea artistică românească. Autorul scoate la lumină cu multă căldură această evoluție firească pentru Blaj, această dorință și tărie de caracter a locuitorilor săi care reușesc să onoreze tradiția istorică și să o ducă mai departe, conturându-i linii noi cu un profund respect pentru tradiția sa bogată.

